

Aktivnost za približavanje pravnim tekovinama EU (*EU Acquis*)

Dalja podrška za razvoj trgovine na Kosovu

Identifikacioni broj projekta:

EuropeAid/138565/DH/SER/XK

Ugovor o usluzi br. 2018/395-320

Izveštaj o ne-tarifnim barijerama koje utiču na izvoz sa Kosova

April 2019.

Vaše osobe za kontakt iz
GFA Consulting Group GmbH su:

Gđa. Martina Bernauer (direktorka projekta)
G. Luis Abugattas (lider tima)

Kosovo

Dalja podrška za razvoj trgovine na Kosovu
Broj ugovora: 2018/395-320

Akt 3.1.3 – Izveštaj o uticaju NTB na kosovske izvoznike

Autori

G. Naim Huruglica
Gđa. Anita Sutaj
Gđa. Merita Fetahu

Ograničenje odgovornosti

Za sadržaj ove publikacije u celosti su odgovorni autori i Consulting Group GmbH i ni na koji način se ne može smatrati da odražava poglede i stavove Evropske unije

Za EU: Određenje je bez predrasude oko stava o statusu, i u skladu je sa Rezolucijom SB UN 1244/1999 i Mišljenjem MSP o proglašenju nezavisnosti Kosova

GFA Consulting Group GmbH

Eulenkrugstr. 82
D-22359 Hamburg
Germany

Telefon: +49 (40) 6 03 06 170
Fax: +49 (40) 6 03 06 159
E-mail: martina.bernauer@gfa-group.de

S a d r Ź a j

1 Izvršni rezime.....	1
2 Izvoz Kosova u zemlje CEFTA	4
3 Metodologija	7
4 Rezultati istraživanja	9
4.1 Prepreke i barijere za izvoz u zemlje CEFTA	10
4.1.1 Izvoz u Srbiju.....	11
4.1.2 Izvoz u Bosnu i Hercegovinu	11
4.1.3 Prepreke za izvoz u Albaniju	11
4.1.4 Prepreke za izvoz u Srbiju	12
4.1.5 Prepreke za izvoz u Severnu Makedoniju	12
4.1.6 Prepreke za izvoz u Crnu Goru.....	13
4.1.7 Prepreke za izvoz u Bosnu i Hercegovinu.....	13
4.2 Interne prepreke i procedure na Kosovu koje utiču na izvoz	14
5 Nalazi 17	
6 Preporuke	19
7 Aneks 1 Upitnik.....	20
8 Aneks 2 Lista kompanija koje su učestvovala u istraživanju.....	22
9 Aneks 3 Glavni izvoz u zemlje CEFTA.....	23

Spisak tabela

Tabela 1: Taksonomija netarifnih mera.....	3
Tabela 2: Izvoz robe u CEFTA, 2015-2018	5
Tabela 3: Najviše izvezeni proizvodi sa Kosova u CEFTA 2018. godine	6
Tabela 4: Kompanije koje izvoze u zemlje CEFTA 2018. godine	7
Tabela 5: Distribucija uzorka po sektoru ekonomske aktivnosti	8
Tabela 6: Kosovo izvozi u zemlje CEFTA 2018. godine	9
Tabela 7: Udeo izvoza iz njihovog ukupnog prometa i izvoza u CEFTA iz ukupnog izvoza....	9
Tabela 8: Mišljenje ispitanika o lakoći izvoza u zemlje CEFTA.....	10

1 Izvršni rezime

Opšti cilj

Da doprinesu naporima koji se preduzimaju u cilju otklanjanja uticaja NTB-a koji narušavaju trgovinu, a koji utiču na trgovinu Kosova sa drugim zemljama članicama CEFTA.

Specifični cilj

Specifični cilj ovog zadatka je da identifikuje i ispita preovlađujuće NTB-e koji utiču na izvoznike Kosova u svakoj od zemalja članica CEFTA, i da pruži preporuke za načine i sredstva za ublažavanje njihovog negativnog uticaja na trgovinu.

Uvod

Pitanje neopravdanih prepreka trgovini među zemljama članicama CEFTA je tema koja se stalno ponavlja na zvaničnim sastancima CEFTA i izvor trvenja i stalnih žalbi trgovaca, kako izvoznika tako i uvoznika. Brojne studije su pokazale da je međuregionalna trgovina daleko ispod potencijala, a takva situacija, u kontekstu bez tarifa, delom se pripisuje postojanju neopravdanih prepreka trgovini. Ova situacija je i dalje prisutna uprkos činjenici da CEFTA sadrži odredbe za eliminaciju netarifnih barijera (NTB) i da taj zadatak spada u mandat institucionalnih struktura kreiranih u okviru CEFTA: Podkomitet za tehničke barijere u trgovini (TBT) i NTB, Pododbor za pitanja poljoprivrede i sanitarnih i fitosanitarnih pitanja (SFS) i Pododbor za carine i pravila porekla. Štaviše, u ovoj oblasti glavni cilj koji će se postići kroz „Konsolidovani višegodišnji akcioni plan za regionalno ekonomsko područje na zapadnom Balkanu 6“ (MAP) je stvaranje NTM-ova i regiona bez TDM-a.¹

Ovaj izveštaj daje procenu prepreka sa kojima se kosovski izvoznici suočavaju kada izvoze u druge zemlje CEFTA. Za malu otvorenu ekonomiju kao što je kosovsko povećanje izvoza je od kapitalnog značaja. Tržišta CEFTA su ključna destinacija izvoza Kosova. Stoga, sve prepreke sa kojima se izvoznici suočavaju u pristupu tim tržištima imaju značajne implikacije za rast i razvoj. S tim u vezi, rešavanje neopravdanih prepreka trgovini visoko je na dnevnom redu Vlade. Kako ovaj izveštaj pokazuje da Kosovo nije bilo u stanju da iskoristi sve očekivane trgovinske koristi od svog učešća u CEFTA sporazumu, posebno kada se uporedi sa radom drugih članova regionalne grupacije. Kosovo je iskusilo strukturni i rastući deficit u svojoj regionalnoj trgovini, postajući glavna uvozna destinacija za izvoz drugih članica CEFTA.

Glavni cilj obaveze je bio da se proceni u kojoj meri se kosovski izvoznici susreću sa preprekama kada izvoze u druge CEFTA-e i da identifikuju specifične prepreke koje utiču na njih. Procena sprovedena kroz intervju sa 50 kompanija na Kosovu identifikovala je značajan broj teškoća i prepreka sa kojima se kosovske kompanije suočavaju kada izvoze u zemlje CEFTA. Pored prepreka sa kojima su se suočavale pri ulasku na izvozna tržišta, kompanije su prijavile veliki broj poteškoća s kojima se suočavaju na Kosovu zbog birokratskih procedura koje primenjuju kosovske vlasti, i drugih koje proizilaze iz neprikladnog poslovnog okruženja u zemlji; kao što je nedostatak osoblja unutar kosovskih vlasti odgovornih za izvozne procedure i nepotrebne birokratije i prekomerni troškovi.

U tom smislu, na primer, studija Svetske banke je pokazala da, na primer, kosovski izvoznik traje skoro dva dana (42 sata) za poštovanje granice i još 1,5 dana (38 sati) za poštovanje dokumentacije u poređenju sa

¹ U oblasti trgovinske politike, MAP predviđa da će „Sekretarijat CEFTA-e nastaviti da nadgleda netarifne mere (NTM) u regionu; da bi se to učinilo, godišnji izveštaj će biti pripremljen o glavnim preprekama za trgovinu. Izveštaj će posebno odraziti trenutne prepreke sa kojima se suočavaju kompanije i kršiti uslove koji bi trebalo da prevladaju za kompanije u regionu. Članice CEFTA-e priznaju važnu ulogu koju privatni sektor mora imati u sistemskom praćenju NTM-a u trgovini robama i preprekama u trgovini uslugama, što će doprineti strukturi investicionog foruma Zapadnog Balkana (WB CIF). Treba napomenuti da je cilj stvaranje slobodnog regiona NTM-a; podrazumeva neprikladno korišćenje termina, nerazumevanje razlike između NTM-a i NTB-a.

prosekom od 7 sati i 3,8 sati u ostalih pet zemalja Zapadnog Balkana. Pored toga, kosovska firma će morati da plati 264 USD za izvoz u poređenju sa prosekom od 72 USD u ostalih pet zemalja.²

Kosovski izvoznici se suočavaju sa preprekama različite prirode kada izvoze na tržišta CEFTA-e. Postoje dve glavne vrste prepreka: one koje proizilaze iz političkih razmatranja vezanih za nepriznavanje nezavisnosti Kosova od strane tri člana CEFTA: Srbija, Bosna i Hercegovina i Moldavija; i proceduralne prepreke različite prirode koje primenjuju sve članice CEFTA-e. Prvi predstavljaju prepreku koju je gotovo nemoguće nadmašiti, što je ekvivalentno zabrani uvoza na ciljnim tržištima. Ograničenja proizilaze iz nemogućnosti putovanja sa ličnim dokumentima izdatim od strane kosovskih vlasti i sa registrovanim transportnim vozilima na Kosovu, a ne sa priznavanjem sertifikata i drugih dokumenata izdatih od strane kosovskih vlasti. Pojavljuju se proceduralne prepreke, između ostalog, zbog primene fitosanitarnih i / ili veterinarskih testova na svaki izvoz, nedostatka transparentnosti i birokratije na granici. Izveštaj identifikuje specifične probleme sa kojima se suočavaju različite zemlje CEFTA. U poslednjem delu, ovaj izveštaj predstavlja neke preporuke za rešavanje različitih prepreka koje utiču na kosovske izvoznike.

Ovaj izveštaj je strukturisan na sledeći način. U sledećem odeljku predstavljena je kratka diskusija o prirodi netarifnih mera i razlika koje je neophodno napraviti sa neopravdanim preprekama za trgovinu, što je ponekad zanemarljivo. Treće poglavlje ukratko razmatra trgovinu Kosova sa zemljama članicama CEFTA-e, što pruža neke uvide o mogućim efektima prepreka sa kojima se Kosovo suočava kada trguje sa zemljama članicama CEFTA-e. Četvrti deo predstavlja metodologiju koja se koristi za sprovođenje procene. Peto poglavlje predstavlja rezultate istraživanja, identifikujući prepreke u svakoj zemlji CEFTA; dok Sis sažima glavne nalaze. Završni odeljak sugeriše neke preporuke za politiku.

Necarinske barijere i neopravdane prepreke trgovini: neophodna razlika

NTM su definisani kao negativni koncept, koji obuhvata područje svih mera koje se razlikuju od uvoznih tarifa, ali koje mogu imati uticaj na međunarodnu trgovinu. Prema međunarodno prihvaćenoj definiciji, NTM-ovi su "sve mere politike osim uobičajenih carinskih tarifa koje potencijalno mogu imati ekonomski učinak na međunarodnu trgovinu robom, menjanje količine kojom se trguje, ili cene ili oboje".³ Netarifne mere, a posebno tehničke prepreke trgovini, često su najbolji instrumenti za postizanje ciljeva javne politike.

Necarinske *mere* ne moraju biti netarifne *barijere*. U rešavanju pitanja prepreka trgovini važno je jasno razlikovati "*netarifne mere*" (NTMs) i "*neopravdane prepreke za trgovinu*" koje se mogu označiti kao NTBS; važna razlika koja se ponekad zanemaruje, kao u slučaju cilja postavljenog za MAP, područje bez NTM-a, te u opisu poslova za pododbor CEFTA za TBT i NTB, koji posebno predviđa da je „zadatak Pododbor treba da identifikuje, preispita i predloži mere za eliminisanje *tehničkih prepreka* za trgovinu i necarinske barijere među Stranama". U kontekstu regulatornog suvereniteta i različitih nacionalnih preferencija, nije prikladno s ciljem uklanjanja NTM-ova koji teže važnim domaćim regulatornim ciljevima. Umesto toga, naglasak treba da bude na smanjenju često nenamernih troškova i bilo kakve implicitne diskriminacije između domaćih i stranih dobavljača

Brojne međunarodne organizacije koje rade zajedno razradile su detaljnu klasifikaciju NTM-a; koji se danas najčešće koriste i od strane kreatora politike i od strane istraživača.⁴ Ova klasifikacija obuhvata 16 poglavlja (A do P), a svako pojedinačno poglavlje je podeljeno na grupacije sa dubinom do tri nivoa. Trenutna

² Svetska banka (2017) WESTERN BALKANS: Pitanja regionalne ekonomske integracije Napomene

³ UNCTAD/DITC/TAB/2009/3. Ova definicija označava da je skup NTM-a izuzetno raznolik u smislu namere, uključujući mere koje prate sasvim diferenciran skup ciljeva javne politike; u smislu vrste politike, bilo da se radi o ceni, količini ili regulatornoj meri; i, u uslovima u kojima se akcija odvija, da li se mera primenjuje na granici ili iza granice. NTM se takođe razlikuju u smislu pravne forme i ekonomskog efekta. Stoga, treba napomenuti da su NTM-ovi barem toliko različiti jedan od drugog jer se kolektivno razlikuju od tarifa.

⁴ O klasifikaciji NTM-a raspravljale su i predložile sledeće organizacije: Organizacija Ujedinjenih nacija za hranu i poljoprivredu; MMF, Međunarodni trgovinski centar; OECD; UNCTAD; UNIDO; Svetska banka; i, STO.

klasifikacija NTM-ova predstavljena je kao verzija za 2012. godinu.⁵ NTM su tri tipa: tehnički, ne-tehnički i oni koji utiču na izvoz. Aneks ovog izveštaja predstavlja u tabelarnom formatu međunarodnu klasifikaciju NTM-ova. Tabela 1 predstavlja taksonomiju NTM-a.

Tabela 1: Taksonomija netarifnih mera

Što se tiče NTM-a, treba istaknuti tri pitanja. Prvo, oni teže legitimnim ciljevima politike koji se odnose na

			Grupe	Pod-grupe	3 cifre
UVOZ	Tehničke mere	A Sanitarne i fitosanitarne mere	7	31	4
		B Tehničke barijere u trgovini	8	18	4
		C Pregled pre otpreme i druge formalnosti	5		
	Ne-tehničke mere	D Nepredviđene mere zaštite trgovine	3	9	6
		E Mere neautomatskog licenciranja, kvota, zabrana i kontrola količine, osim za SFS ili TBT	6	11	30
		F Mere kontrole cena uključujući dodatne poreze i naknade	9	19	
		G Finansijske mere	5	9	3
		H Mere koje utiču na konkurenciju	3	5	
		I Investicione mere vezane za trgovinu	3		
		J Ograničenja distribucije	2		
		K Ograničenja u post-prodajnim uslugama			
		L Subvencije (bez izvoznih subvencija)			
		M Ograničenja vladinih nabavki			
		N Intelektualna svojina			
		O Pravila o poreklu			
	IZVOZ	Mere vezane za izvoz	9	10	

rešavanje tržišnog neuspeha, koji proizlazi iz asimetričnih informacija i eksternalija, i drugih neekonomskih ciljeva javne politike. Stoga, sledeći međunarodnu definiciju NTM-ova koja postulira njihovu eliminaciju, uopšte nije prikladno. U ovoj oblasti, cilj treba da bude poboljšanje propisa u cilju minimiziranja njihovih troškova za privatni sektor. Imajući u vidu ovaj cilj, problemi koji utiču na to da se NTM-ovi manje trguju u trgovini su u osnovi problemi bolje regulative, koji su slični onima na koje se nailazi u poboljšanju domaćih propisa. Drugo, primena NTM-ova je međunarodno regulisana i Sporazumima STO i posebnim odredbama

⁵ UNCTAD (2015). Međunarodna klasifikacija netarifnih mera. 2012 Verzija. UNCTAD/DITC/TAB/2012/2Rev.1. Ujedinjene Nacije Njujork i Ženeva.

Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i u CEFTA 2006.⁶ Stoga su sve članice CEFTA dužne da primenjuju NTM-ove u skladu sa svojim međunarodnim obavezama, koje imaju za cilj minimiziranje uticaja na trgovinu.

Konačno, NTM-ovi nisu nužno i smanjenje trgovine. Različite empirijske studije su pokazale da NTM, posebno tehnički, mogu biti unapređenje trgovine. U slučaju tehničkih prepreka trgovini i sanitarnim i fitosanitarnim merama konkretnije, empirijski dokazi potvrđuju da oni mogu ili povećati ili smanjiti trgovinu i da su harmonizacija i uzajamno priznavanje načini na koje se negativni trgovinski efekti mogu ublažiti. Prema tome, dobro osmišljeni propisi mogu imati efekat olakšavanja trgovine iako podižu cene. Na primer, u prisustvu asimetrije informacija, nametanje tehničkih NTM-ova može povećati poverenje potrošača, smanjiti troškove transakcija i promovisati trgovinu. Nadalje, treba napomenuti da bi se izvoznici i domaći proizvođači mogli razlikovati u svojim kapacitetima da se prilagode merama. Stoga bi implementacija novog NTM-a mogla na kraju povećati uvoz zemlje koja nameće NTM. To bi mogao biti rezultat, na primer, transpozicije tehničkih propisa EU u zemljama članicama CEFTA.

Ne postoji jasna definicija NTB-a. Većina definicija objašnjava netarifne barijere u negativnom smislu. Neopravdana prepreka za trgovinu, ili NTB, kao što to koristimo u ovom izveštaju, kao takva postoji ili nastaje samo kada je ponašanje neke zemlje u vezi sa primenom NTM-a ili postaje nespojivo sa uslovima međunarodnih obavezujućih obaveza ili njenim domaćim zakonodavstvom; ako je diskriminatorna, ako je pripremljena, usvojena ili primenjena s ciljem ili sa efektom stvaranja nepotrebne prepreke za međunarodnu trgovinu, ili ako je trgovinski restriktivniji nego što je potrebno. S tim u vezi, prema tome, NTB-i mogu nastati iz politički nametnutih mera, od pitanja zakonodavstva, i zbog načina na koji se implementiraju NTM. Potonje se definišu kao *proceduralne prepreke*.

2 Izvoz Kosova u zemlje CEFTA

Ovaj deo izveštaja predstavlja kratku diskusiju o izvozu Kosova u zemlje CEFTA. Trgovanje sa regionom je veoma važno za kosovske biznise. CEFTA tržište predstavlja najveće tržište za izvoz Kosova. Podaci prikazani u donjoj tabeli pokazuju vrednost izvoza određenim članicama CEFTA, za period od 2015. do 2018. godine. Iz podataka možemo izvesti neka važna zapažanja.

⁶ Na primer, u pogledu tehničkih NTM-ova, TBT-ovi su regulisani u poglavlju IV CEFTA sporazuma, koji obavezuje sve strane da primenjuju STO sporazum o TBT-u. Član 13 zahteva da se "strane potpisnice obavezuju da će identifikovati i eliminisati nepotrebne postojeće tehničke barijere u trgovini u smislu Sporazuma STO o TBT-u". Pored toga, Strane se "obavezuju da neće uvoditi nove nepotrebne tehničke prepreke u trgovinu" i "će informisati Republiku o bilo kom nacrtu teksta za novi tehnički propis ili standard". Štaviše, "Strane se snažno ohrabruju ... da usklade svoje tehničke propise, standardima i procedurama za ocenu usaglašenosti sa onima u Evropskoj zajednici". Sporazumom je određen konkretan rok za akciju po ovom pitanju: "Strane se obavezuju da će ući u pregovore za zaključenje višestranskih sporazuma o usklađivanju njihovih tehničkih propisa i standarda, kao i uzajamno priznavanje procedura ocenjivanja usklađenosti ... pre 31. decembra 2010." Mere SFS-a su regulisane u poglavlju o poljoprivrednim proizvodima (III), a članak 12. Sporazuma obavezuje sve strane na primenu Sporazuma WTO-a o primeni mera SFS-a. U istom članu je predviđeno da "Strane će sarađivati u oblasti sanitarnih i fitosanitarnih mera, uključujući i veterinarske poslove, s ciljem primene relevantnih propisa na nediskriminatorni način." SFS mere na zahtev druge strane. Štaviše, "Strane će, kada je to prikladno, stupiti u pregovore o zaključivanju sporazuma o harmonizaciji ili uzajamnom priznavanju u tri pitanja..."

Tabela 2: Izvoz robe u CEFTA, 2015-2018.

Država / godina	2015.	2016.	2017.	2018.	Povećanje izvoza između 2015-2018.
Albanija	40.25	36.41	53.29	66.27	64.64%
Severna Makedonija	33.36	31.46	39.54	41.84	25.42%
Srbija	32.26	39.75	46.35	32.19	-0.21%
Crna Gora	12.14	13.17	19.17	18.53	52.63%
B i H	5.66	7.62	7.86	7.74	2.08%
Ukupan izvoz u CEFTA (mil. €)	123.67	128.41	166.21	166.57	34.69%
Ukupan izvoz (mil. €)	207.60	218.24	313.00	367.26	76.91%
% izvoza u CEFTA na ukupan izvoz	59.5%	58.84%	53.10%	45.35%	

Statistika koju je dostavila Carina Kosova pokazuje da je nivo trgovinske razmene između članica Kosova i zemalja CEFTA povećan iz godine u godinu. Vrednost izvoza na tržišta CEFTA u periodu od 2015. do 2018. godine povećana je za 34,69%. Iako ovo predstavlja značajan porast, podaci pokazuju neke zanimljive trendove:

Izvoz u CEFTA je znatno smanjen u odnosu na ukupan rast izvoza. U istom periodu ukupan izvoz je porastao za 76,91%. Kao posledica toga, udeo izvoza na tržište CEFTA-e se smanjio iz godine u godinu u odnosu na ukupan izvoz. Dok je u 2015. izvoz u CEFTA iznosio 59,57% od ukupnog izvoza, u 2018. godini smanjen je na 45,35%. Ovo pokazuje da Kosovo izvozi na druga tržišta, posebno u EU, što nam je mnogo zahtevnije tržište u smislu regulacije i kvaliteta proizvoda, a drugo glavno odredište kosovskog izvoza, doživelo je znatno više dinamike. Ovo bi moglo pokazati da se kosovski izvoznici suočavaju sa nekim posebnim problemima u ulasku na tržišta zemalja članica CEFTA; što bi se moglo pripisati efektu NTB-a.

Interesantno je primetiti različit učinak kosovskog izvoza na one zemlje koje su priznale nezavisnost Kosova u poređenju sa onima koje nisu. U prvom slučaju, može se uočiti značajan dinamizam, dok u drugom slučaju izvoz ne postoji kao slučaj Moldavije ili praktično stagnira ili se čak smanjuje u slučaju BiH i Srbije. Ovaj diferencirani učinak može se pripisati "troškovima nepriznavanja".

Svakako je potrebno preduzeti detaljniju analizu kako bi se istražile značajne razlike u izvoznim performansama. Ova analiza mora da se uradi na nivou proizvoda i identifikuje obuhvat NTM-a i posebnosti njihove implementacije u svakoj od zemalja CEFTA. Pitanje koje treba naglasiti je da nijedna od zemalja CEFTA nije uključena u međunarodne baze podataka NTM-a koje bi omogućile preduzimanje sveobuhvatnijih procena. Uključivanje u bazu podataka NTM-a bi omogućio jednostavan pristup popisu, korišćenjem sledećeg: indeks frekvencije, odnos pokrivenosti i prožetosti da bi se bolje razumeli potencijalni efekti NTM-a na unutar-regionalnu trgovinu. Indeks frekvencije jednostavno beleži procenat proizvoda koji su predmet jednog ili više NTM-ova. Koeficijent pokrivenosti obuhvata procenat uvoza koji podleže jednoj ili više TM. Procenjuje se da prosečan broj NTM-a važi za proizvod.

Najviše izvožene robe u zemlje CEFTA u 2018. godini bile su sledeće:

Tabela 3: Najviše izvezeni proizvodi sa Kosova u CEFTA 2018. godine

Tarifni kod	Proizvod	Vrednost izvoza (mil. €)	% ukupnog izvoza u CEFTA
7204	Gvozdeni otpad i ostaci; ponovno topljenje otpadnog ingota od gvožđa ili čelika	24.20	14.30
7306	Ostale cevi i šuplji profili (npr. otvoreni šav ili zavareni, zakovani ili slično zatvoreni), od gvožđa ili čelika:	12.30	7.38
2203	Pivo od slada	8.83	5.30
2716	Električna energija	8.78	5.27
7404	Otpad od bakra	8.74	5.25
7304	Cevi i šuplji profili, bešavni, od gvožđa (osim od livenog gvožđa) ili čelika	8.19	4.92
2607	Rude olova i koncentрати	7.40	4.44
2202	Vode, uključujući mineralne vode i gazirane vode, sa dodatim šećerom ili drugim zaslađivačima ili aromatizovane, i druga bezalkoholna pića, bez sokova od voća ili povrća iz tarifnog broja 2009:	7.09	4.26

Podaci prikazani na gornjoj tabeli pokazuju da su najviše izvezenih roba u 2018. godini bili otpadni metali, proizvodi od metala i minerala. Osim piva i vode, prerađena hrana i poljoprivredni proizvodi nisu u ovoj grupi.

3 Metodologija

Istraživanje je izvršeno korišćenjem primarnih podataka prikupljenih kroz sastanke i intervju sa predstavnicima 50 preduzeća na Kosovu. Na osnovu statistike trgovine koju je dostavila Carina Kosova, ukupan broj kompanija, koje su izvozile u zemlje CEFTA-e u 2018, je 198 kompanija.

Na osnovu vrednosti njihovog izvoza u CEFTA zemlje u 2018. godini, ove kompanije se mogu klasifikovati kao što je prikazano u tabeli ispod:

Tabela 4: Kompanije koje izvoze u zemlje CEFTA-e 2018. godine

Vrednost izvoza (EURO)	Broj kompanija	%
0 – 100,000	114	57.58
100,000 – 500,000	43	21.72
500,000 – 1,000,000	17	8.58
1,000,000 – 5,000,000	15	7.57
5,000,000 -	9	4.55
Ukupno	198	100%

Iz podataka prikazanih u tabeli 3 može se videti da je većina kompanija koje su tokom 2018. godine izvezle zemlje CEFTA-e, kompanije sa niskom vrednošću izvezene robe. Samo 9 od 198 kompanija je izvezlo u vrednosti više od 5 miliona eura pojedinačno. Iz univerzuma kompanija, koje su izvozile u zemlje CEFTA, odabran je uzorak sa ciljem da se uključe glavni izvoznici i da se obuhvati značajan spektar sektora. Kompanije koje su konačno uključene u uzorak predstavljale su više od 58% ukupnog izvoza robe u zemlje CEFTA tokom 2018. godine.⁷

U anketi su uključene i neke kompanije koje nisu na listi izvoznih kompanija u CEFTA. To je urađeno namerno da bi se otkrilo zašto ne izvoze u CEFTA, dok su dobro poznati proizvođači na Kosovu, a izvoze u druge zemlje izvan CEFTA. Razgovori su vođeni na osnovu upitnika koji je posebno pripremljen za ovo istraživanje.

Upitnik je predstavljen u Aneksu 1. U slučaju nekih kompanija, više od jednog sastanka bilo je potrebno za prikupljanje potrebnih informacija.

Intervju je obavio stariji ekspert kako bi zajedno sa osobljem iz Odeljenja za trgovinu pri Ministarstvu trgovine i industrije (MTI). Izbor kompanija je izvršen na osnovu sledećeg:

- Industrija
- Zemlja destinacije
- Veličina preduzeća
- Lokacija preduzeća

Industrija

Intervjuisane kompanije dolaze iz ovih delatnosti:

⁷ Podaci Carine Kosova za 2018. godinu.

Tabela 5: Distribucija uzorka po sektoru ekonomske aktivnosti

Delatnost	Pod-sektor	Broj kompanija
Poljoprivredni i prehrambeni proizvodi	Prerada hrane	13
	Poljoprivreda	9
	Proizvodnja vina, alkohola i piva	3
	Sakupljanje i prerada životinjske kože	1
Ukupno		26
Ostale industrije	Metaloprerađivačka industrija	8
	Proizvodi od plastike	5
	Građevinski materijal	4
	Materijali za pakovanje	2
	Recikliranje papira	2
	Farmaceutska industrija	1
	Ekstrakt minerala	1
	Proizvodnja dušeka	1
Ukupno		24
Ukupno		50

Zemlja destinacije

Na osnovu statistike dobijene od Carine Kosova, izvoz odabranih kompanija otišao je u te zemlje članice CEFTA-e:

- Albanija
- Srbija
- Makedonija
- Bosna i Hercegovina
- Crna Gora⁸

Veličina preduzeća

- 6 anketiranih preduzeća su mala preduzeća sa do 10 zaposlenih i sa godišnjim prometom manjim od 0,5 miliona eura.
- 32 od njih su srednje velika preduzeća sa do 100 zaposlenih / godišnji promet između 0,5 i 5 mil eura.
- 12 od njih su velike kompanije sa preko 100 zaposlenih i sa godišnjim prometom preko 5 miliona evra.

Lokacija preduzeća

Izabrane kompanije se nalaze sa svih strana Kosova. Lista sa imenima kompanija i mesta na kojima se nalaze se u **Aneksu 2**.

⁸ Na osnovu podataka Kosovske carine nije bilo izvoza roba sa Kosova u Moldaviju.

4 Rezultati istraživanja

CEFTA tržište predstavlja najveće tržište za izvoznike na Kosovu. Prema podacima Kosovske carine za 2018. godine, izvoz Kosova u zemlje CEFTA-e dostigao je vrednost od 166,57 miliona evra od ukupnog izvoza od 367,26 miliona evra, što predstavlja 45,35% ukupnog domaćeg izvoza.⁹

Izvoz u pojedine CEFTA zemlje u 2018. godini bio je sledeći:

Tabela 6: Kosovo izvozi u zemlje CEFTA 2018. godine

Država	Domaći izvoz	Ponovni izvoz	Privremeni izvoz	% domaćeg izvoza
Albanija	66.27	25.53	1.27	39.79
Severna Makedonija	41.84	11.17	0.27	25.12
Srbija	32.19	10.32	0.53	19.32
Crna Gora	18.53	5.07	0.40	11.12
Bosna i Hercegovina	7.74	1.27	0.002	4.65
Ukupno	166.57	53.36	2.47	100.00

Kompanije su pitane o važnosti izvoza za svoje poslovanje. Na pitanje o udelu izvoza iz ukupnog prometa i udelu izvoza u zemlje CEFTA iz njihovog ukupnog izvoza, ispitanici su odgovorili na sledeći način:

Tabela 7: Udeo izvoza iz njihovog ukupnog prometa i izvoza u CEFTA iz ukupnog izvoza

Udeo izvoza u grupama ukupnog prometa (%)	Distribucija preduzeća po učešću izvoza u ukupnom prometu (%)	Distribucija preduzeća po učešću izvoza u CEFTA u ukupnom izvozu (%)
0	4	8
0-10	20	6
10-50	44	28
50-80	8	12
80-100	24	46

Kompanijama je postavljeno pitanje o vrednosti njihovog izvoza u odnosu na njihov ukupan promet. 8% anketiranih kompanija izjavilo je da ne izvozi u CEFTA. Ove kompanije, dok za više od 68% ispitanika izvoz čine manje od 50% njihovog ukupnog prometa, za 24% ispitanih kompanija izvoz predstavlja između 80 i 100% njihovog ukupnog prometa. Ovo pokazuje da je četvrtina intervjuisanih kompanija izvozno orijentisana i izvoz je od vitalnog značaja za njihovo postojanje i razvoj.

Kompanije su takođe posebno pitane u pogledu njihovog izvoza u zemlje CEFTA-e i njihovog dela u odnosu na njihov ukupan izvoz. Iz dobijenih odgovora očigledno je da tržište CEFTA predstavlja veoma značajno tržište za ove kompanije. 46% anketiranih kompanija izjavilo je da izvozi u zemlje CEFTA-e između 80-100% njihovog ukupnog izvoza.

Na pitanje o njihovom iskustvu u izvozu u zemlje CEFTA-e u pogledu lakoće ulaska njihovih proizvoda na tržište i tretmana koji su dodeljene od strane vlasti odredišne zemlje, oni su odgovorili na sledeći način:

⁹ Podaci Carine Kosova za 2018. godinu.

Tabela 8: Mišljenje ispitanika o lakoći izvoza u zemlje CEFTA

Br. komp. / %	Albanija (34) %	Crna Gora (21) %	Sev. Makedonija (31) %	B&H (20) %	Srbija (27) %
Nije dobro	(8) 23	(3) 14	(2) 6	(4) 20	(14) 52
Zadovoljavajuće	(5) 15	(2) 9.5	(3) 10	(0) 0	(0) 0
Dobro	(14) 41	(13) 62	(20) 65	(14) 70	(11) 41
Veoma dobro	(7) 21	(2) 9.5	(6) 19	(2) 10	(2) 7
Odlično	(0) 0	(1) 5	(0) 0	(0) 0	(0) 0

Informacije dobijene od ispitanika pokazuju da većina njih nije zadovoljna postupanjem vlasti u odredišnim zemljama. Prema ovim podacima, srpske vlasti vode u tome, sa 52% ispitanika koji su rekli da se prema njima ne postupa dobro, a slede ih albanske vlasti sa 23% ispitanika i bosanskohercegovačke vlasti sa 20% ispitanika. Prema ispitanicima, ova situacija je uglavnom rezultat prepreka sa kojima se suočavaju tokom izvoza, a ne priznavanja kvaliteta i fitosanitarnih / veterinarskih sertifikata i drugih dokumenata izdatih od strane kosovskih vlasti.

Na pitanje da li su prilikom izvoza u zemlje CEFTA doživele bilo kakve poteškoće ili prepreke, za koje smatraju da nisu bile deo normalne procedure, ili smatraju da su postojali uslovi koji nisu opravdani ili neproporcionalni:

- 34% ispitanika rekli da se nisu suočili sa takvim poteškoćama ili preprekama, dok je
- 66% Ispitanika potvrdilo da se suočavaju sa poteškoćama / preprekama za izvoz u zemlje CEFTA.

Na pitanje o broju zemalja članica CEFTA koje su izvezli u 2018. godini:

- 8% ispitanika je izjavilo da nisu izvozili u CEFTA;
- 16% ispitanika je reklo da je izvezilo samo u jednu zemlju;
- 24% njih izvozili su u 2 zemlje;
- 26% njih izvozili su u 3 zemlje;
- 12% njih izvozili su u 4 zemlje;
- 14% njih izvozili su u 5 zemalja;

Primljeni odgovori u odnosu na broj zemalja CEFTA koje su izvezli tokom 2018. godine, pokazuju da je broj kompanija, koje su izvezene u sve zemlje CEFTA, nula, jer nije bilo izvoza u Moldaviju. Odgovori takođe pokazuju da je broj kompanija koje su izvezene u 5 zemalja samo 14% njih. Ispitanici su ovu situaciju objasnili kao posledicu poteškoća i prepreka s kojima su se suočili kada su pokušali da izvezu neke od zemalja članica CEFTA-e, što ih je nateralo da napuste svoje planove za izvoz u više zemalja CEFTA-e i ograniče njihov izvoz samo u jednu ili dve zemlje gde su se suočavali sa manje poteškoća.

4.1 Prepreke i barijere za izvoz u zemlje CEFTA

Prepreke i barijere koje su prijavili razlikuju se od zemlje do zemlje i mogu se podeliti u dve grupe:

1. One se odnose na politički status Kosova, a ne na priznavanje nezavisnosti od strane tri članice CEFTA.

Nema izvoza u Moldaviju.

4.1.1 Izvoz u Srbiju

- U Srbiji, proizvođači vina ne mogu izvoziti vino na staklene boce zbog etikete koja kaže da je proizvod proizveden na Kosovu. Oni izvoze samo neflaširana i neoznačena vina u velikim tankerima.
- Sve potvrde koje izdaju kosovske vlasti moraju biti statusno neutralne, što znači da ne bi trebalo biti nikakvih oznaka vezanih za Kosovo.
- Proizvođač farmaceutskih proizvoda sa Kosova nije u mogućnosti da izvozi u Srbiju zbog zahteva da bude registrovan u srpskim organima kao izvoznik sa Kosova, i da im je rečeno da registracija neće biti odobrena od strane srpskih vlasti, jer ne prihvataju nijedan dokument izdat od strane kosovskih vlasti ako dokument nije statusno neutralan.
- Proizvođačima proizvoda od reciklirane plastike nije dozvoljeno da izvoze u Srbiju ako je u paketu njihovih proizvoda pisana izjava da su ovi proizvodi proizvedeni od strane kompanije sa Kosova.
- Srbija ne priznaje sertifikat o kvalitetu izdat od kosovskih vlasti za izolacione materijale koji se koriste u građevinarstvu.
- Kompanije ne mogu izvoziti u Srbiju koristeći lokalne transportere zbog nepriznavanja tablica vozila.
- Kosovskim proizvođačima nije dozvoljeno da se prijave za tendere za javne nabavke u Srbiji.
- Kompanije koje sakupljaju korišćeni i kartonski papir ne mogu da izvoze u Srbiju, jer uvozne kompanije iz Srbije nisu licencirane od strane svojih organa za uvoz sa Kosova.

4.1.2 Izvoz u Bosnu i Hercegovinu

- Za prevoz robe u Bosnu i Hercegovinu, kosovski vozač treba vizu za ulazak. Bosna i Hercegovina i Moldavija su jedine zemlje u okviru CEFTA sporazuma, koje primenjuju ulaznu vizu za građane Kosova.
- Osim viznog režima za vozače, kosovske kompanije ne mogu da koriste sopstveni prevoz, jer Bosna i Hercegovina ne priznaje kosovske tablice vozila.
- Sve potvrde koje izdaju kosovske vlasti moraju biti statusno neutralne, što znači da ne bi trebalo biti nikakvih oznaka vezanih za Kosovo.
- Kosovskim proizvođačima nije dozvoljeno da se prijave za tendere za javne nabavke koje objavljuju vlasti u Bosni i Hercegovini.
- Kosovskom proizvođaču krompira nije bilo dozvoljeno da izvozi u BiH kao deo fitosanitarnog sertifikata izdatog od strane kosovskih vlasti, a vlasti BiH su zatražile od izvezenog da obezbedi fitosanitarni sertifikat izdat od strane srpskih vlasti.
- Proizvođač farmaceutskih proizvoda sa Kosova nije u mogućnosti da izvozi u BiH zbog potrebe da bude registrovan u BiH kao izvoznik sa Kosova, i da im je rečeno da registracija neće biti odobrena od strane vlasti BiH jer ne prihvataju nikakav dokument izdat od strane kosovskih vlasti ako dokument nije statusno neutralan.

2. Prepreke i barijere koje se odnose na administrativne mere koje preduzimaju vlasti zemalja odredišta.

4.1.3 Prepreke za izvoz u Albaniju

- Za svaki izvoz, albanske vlasti zahtevaju originalnu kopiju (ili overenu kopiju) Potvrde o kvalitetu za proizvode koji podležu fitosanitarnoj i veterinarskoj kontroli. Ovaj zahtev albanskih vlasti dovodi do

dodatnih finansijskih troškova za kosovske izvoznike i troši mnogo vremena, što im je potrebno da potroše za dobijanje sertifikata.

- Postupci carinjenja u Albaniji su komplikovani. Iako se očekivalo da će sporazum između dveju vlada olakšati trgovinsku razmenu između Kosova i Albanije, kada izvoz ide sa Kosova u Albaniju, pošiljku će zaustaviti albanske carinske vlasti na GP-u Morine, a albanska kompanija za uvoz treba da dostavi zahtev za unutrašnji tranzit robe, od granice do unutrašnjeg carinskog terminala. Kada je tranzit odobren, kamion treba da ode do najbližeg carinskog terminala gde je registrovana kompanija uvoznica.
- Ako je izvozno preduzeće u istom kamionu natovarilo dve ili više pošiljki, a krajnje odredište nije na istom mestu, carinski postupak se ne može obaviti u jednom jedinom carinskom terminalu, već se kamion mora premestiti od jednog do drugog carinskog terminala.
- Još jedna prepreka od strane albanskih carina je zahtev za skeniranje pošiljki. Izbor pošiljki za skeniranje vrši se na osnovu analize rizika. Iako se ne skeniraju sve pošiljke, za one koje su odabrane, a ako je vrednost robe u pošiljci veća od 1.000 eura, postoji naknada od 22 eura, koju moraju platiti za skeniranje.

Postoje neke druge prepreke o izvozu u Albaniju, ali te prepreke treba klasifikovati kao tarifne i netarifne mere, a ne kao netarifne barijere:

- Neprihvatanje transakcione vrednosti od strane carinskih organa i primena drugih metoda za vrednovanje robe pri uvozu.
- Primena viših stopa akcize na uvozne proizvode od plastike u odnosu na stopu akcize koja se primenjuje na iste proizvode proizvedene u Albaniji.
- Albanija primenjuje više stope akcize na vino i pivo ako je proizvodni kapacitet proizvođača / izvoznika veći od 1 miliona litara vina ili piva godišnje.

4.1.4 Prepreke za izvoz u Srbiju

- Za pića koja se izvoze u Srbiju, za svaki izvoz srpske vlasti zahtevaju dodatne testove. Oni uzimaju uzorke proizvoda i šalju ih u laboratorije u Srbiji. Potrebno je dosta vremena da se ovi testovi završe, a ponekad se pošiljke čuvaju duže od 40 dana u carinskim terminalima pre završetka carinjenja. Troškovi za laboratorijske testove i za terminalne usluge nisu ih učinili konkurentnijim i većina intervjuisanih kompanija prestala je da izvozi u Srbiju nakon prvog iskustva.
- Srpske vlasti zahtevaju da dokumenti uvek budu pripremljeni na srpskom jeziku.
- Kompanijama, koje prikupljaju stare i ogrebotine metala, nije dozvoljeno da prodaju ili prevoze ovu robu kroz Srbiju. Prema njima, srpske vlasti su im rekle da kosovski izvoznici ne mogu da izvoze u Srbiju ili da prođu kroz Kosovo, jer Kosovo nije član „Bazelske konvencije o kontroli prekograničnog kretanja opasnog otpada i njihovom odlaganju”.
- Izvoz ukrasnih stabala proizvedenih na Kosovu je odbijen, uz verbalno objašnjenje da se ukrasna stabla ne mogu izvoziti u Srbiju.
- Na granici između Kosova i Srbije, srpski fitosanitarni službenici rade na smanjenom radnom vremenu. Posle 14:00 na granici nema prisustva inspektora, što ih prisiljava da čekaju do sledećeg dana.

4.1.5 Prepreke za izvoz u Severnu Makedoniju

- Proizvođači belog brašna žalili su se da makedonske vlasti zahtevaju dodatne testove na svakom izvozu. Troškovi ovih testova i kašnjenja uzrokovani ovim potisnuli su ih da prestanu sa izvozom.
- Kompanija za preradu mesa na Kosovu odbila je da izvozi u Makedoniju; sa opravdanjem makedonskih vlasti, taj proizvođač na Kosovu nema adekvatno skladište za skladištenje gotovih proizvoda.
- Postupci carinjenja u Makedoniji traju predugo.

4.1.6 Prepreke za izvoz u Crnu Goru

- Crnogorske vlasti često traže dodatne testove za robu koja je predmet fitosanitarne i veterinarske kontrole, jer se ne oslanjaju na testove koji su završeni na Kosovu.
- Lokalnom proizvođaču biljnog pčelinjeg voska nije bilo dozvoljeno da izvozi u Crnu Goru sa opravdanjem da ne veruje da na Kosovu postoje uslovi za proizvodnju ovih proizvoda.

4.1.7 Prepreke za izvoz u Bosnu i Hercegovinu

- Kompanijama, koje prikupljaju stare i ogrebotine metala, nije dozvoljeno da prodaju ili prevoze ovu robu preko Bosne i Hercegovine. Prema njima, vlasti u BiH su im rekly da kosovski izvoznici ne mogu izvoziti u BiH ili tranzit kroz Kosovo, jer Kosovo nije član „Bazelske konvencije o kontroli prekograničnog kretanja opasnog otpada i njihovog odlaganja“. Predstavnici ovih kompanija potvrdili su da ih Severna Makedonija, Albanija i Crna Gora ne zaustavljaju da izvoze u ove tri zemlje ili tranzitu preko njih.
- Vlasti BiH često traže dodatne testove za robu koja je predmet fitosanitarne i veterinarske kontrole, jer se ne oslanjaju na testove koji su završeni na Kosovu.

Na pitanje o njihovom mišljenju iz razloga takvih akcija koje su preduzele vlasti odredišnih zemalja:

- 24% ispitanika je reklo da misle da se to dešava, jer žele da ograniče uvoz sa Kosova.
- 14% njih misli da je to zbog nedostatka međusobnih sporazuma između kosovskih vlasti i vlasti iz zemlje destinacije.
- 8% njih misli da je to zbog korupcijskog ponašanja.
- 4% ispitanika smatra da je to zbog nedostatka zakonske procedure.
- 4% ispitanika smatra da je to zbog zaštite tržišta, dok
- 46% ispitanika nije imalo nikakvo mišljenje o tome.

Većina ispitanika, njih 46%, nije znala razlog takvih akcija od strane vlasti, dok 24% njih misli da se to dešava jer žele da ograniče uvoz sa Kosova.

Na pitanje koliko dobro su informisani o različitim zahtevima i propisima o uvozu u različitim zemljama i o izmenama koje se događaju u zahtevima i propisima i ako smatraju da postoje poteškoće u dobijanju potrebnih informacija na vreme,

- 26% ispitanika je reklo da ove informacije dobijaju preko svojih klijenata i distributera iz zemlje destinacije.
- 20% ispitanika je reklo da su informisani preko svojih špeditera.
- 10% je reklo da dobija informacije putem medija i Internet portala.
- 6% je reklo da se informišu o promenama tek nakon što se suoče sa poteškoćama na granici, a vozači ih informišu.
- 6% je reklo da imaju svoje predstavnike u ovim zemljama i da ih informišu.
- 32% njih nije informisano i ne znaju kako da dobiju te informacije.

Većina kompanija se suočava sa poteškoćama da na vreme dobiju informacije o bilo kakvim zakonskim promenama u regulativi uvoza u zemljama CEFTA gde izvoze. 32% njih je reklo da ne znaju kako da dođu do tih informacija, dok je 26% ispitanika reklo da primaju ove informacije preko svojih klijenata.

O pitanju njihove reakcije kada su se suočili sa preprekama za izvoz,

- 34% njih je reklo da su informisali kosovske vlasti.
- 2% njih se žalilo vlastima odredišne zemlje.
- 2% je odlučilo da prestane sa izvozom, i
- 62% njih nije preduzelo nikakvu akciju.

Većina ispitanika (62% njih) izjavila je da nisu obavestili kosovske vlasti ni vlasti odredišne zemlje o preprekama sa kojima su se suočile tokom izvoza u zemlje CEFTA. Na pitanje zašto to nisu uradili, odgovore koje smo dobili su da ne veruju da kosovske vlasti mogu da učine mnogo da im pomognu da reše ove prepreke, posebno kada se to desilo tokom izvoza u Srbiju i Bosnu i Hercegovinu. Neki od ispitanika su izrazili nezadovoljstvo Vladom Kosova i rekli su da ne veruju da je vlada zainteresovana da im pomogne u rešavanju tih problema, jer veruju da oni nisu u fokusu Vlade.

4.2 Interne prepreke i procedure na Kosovu koje utiču na izvoz

U vezi sa pitanjem šta kosovske vlasti mogu da urade da im pomognu, predstavili su jedan broj pitanja i procedura koje primenjuju lokalne vlasti, a koje oni vide kao prepreke za izvoz.

Izneli su neke predloge o tome kako poboljšati situaciju kako bi mogli lakše da izvoze:

- **Povećati broj fitosanitarnih službenika**

Većina izvoznika, koji proizvode hranu i pića koja su predmet fitosanitarne i veterinarske kontrole, žalila se na nedostatak osoblja Agencije za hranu i veterinu. Regionalne kancelarije AHV-a nemaju dovoljno osoblja i to stvara velike poteškoće izvoznicima, trošeći ih dosta vremena da dobiju izvozne sertifikate.

- **Smanjiti broj uzoraka koje je potrebno poslati u fitosanitarne i veterinarske urede**

Ovo je još jedno pitanje koje postavljaju izvoznici. Da bi dobili sertifikat o izvozu, prvo treba da pošalju uzorke svojih proizvoda Institutu za javno zdravlje i nakon što dobiju sertifikat o kvalitetu koji izdaje ovaj Institut, moraju da podnesu zahtev za izvozni sertifikat Agenciji za hranu i veterinarstvo u regionalnoj kancelariji, u regionu gde je registrovano poslovanje. Da bi dobili sertifikat o izvozu, oni moraju poslati dodatne uzorke Uredu za hranu i veterinarstvo. Po njihovom mišljenju, vlasti ne bi trebale tražiti uzorke za svaki pojedinačni izvoz. Pravila koja primenjuju kosovske institucije zahtevaju da kompanije moraju poslati najmanje dva uzorka određenim agencijama za svaki proizvod koji izvoze. To znači da kompanije koje proizvode poljoprivredne proizvode, prerađenu hranu i piće, moraju poslati po dva uzorka za svaki izvezeni proizvod Institutu za javno zdravlje i 2 druga uzorka Agenciji za hranu i veterinarstvo.

- **Da se koordinira sa operaterima unutrašnjih carinskih terminala tako da oni plaćaju manju naknadu za korišćenje usluga ovih terminala**

Ako carinski sistem za profilisanje rizika odabere pošiljku kao pošiljku visokog rizika, pre napuštanja zemlje, pošiljka mora ići na carinski terminal u unutrašnjosti radi inspekcije. Naknada, koju moraju da plate za korišćenje objekata, iznosi 40 evra, a preduzeća misle da treba da plate manje. Naknada od 40 evra se primenjuje na svaku pošiljku koja ulazi u terminal i ovaj iznos se primenjuje za period do 24:00 časa.

Ako kamion ostaje kratko čak i samo 30 minuta, još uvek im se naplaćuje puni iznos. Ako postupak traje duže od 24 sata, kompanije moraju platiti dodatnih 40 eura za drugi dan korišćenja terminala.

- **Poboljšati snabdevanje električnom energijom**

Neka preduzeća sa različitih mesta širom Kosova pokrenula su pitanje nedostatka redovnog snabdevanja električnom energijom i cene koju plaćaju, kao jednu od prepreka za proizvodnju i povećanje njihove konkurentnosti. Prema njima, ova situacija će se pogoršati ako se cena struje poveća kako su čuli od vlasti. Nedavno su zvaničnici Energetske regulatorne kancelarije izjavili medijima da se

očekuje da će cena struje uskoro porasti i do 50% od stvarne cene, a to se odnosi na novi projekat elektrane.

- **Da se više angažuje u zaštiti domaćih proizvođača od nepoštenog uvoza i uvoza roba lošeg kvaliteta**

Broj preduzeća se žalio na nepravedan uvoz iz regiona i očekuje da vlada treba da učini više da ih zaštiti od tog uvoza. Prema njima, uvoz koji dolazi iz regiona vrlo često dolazi sa niskim dampinškim cenama i kao loša roba, što šteti njihovim mogućnostima da povećaju nivo proizvodnje i budu konkurentni njima.

- **Da pomogne u borbi protiv negativne percepcije robe proizvedene na Kosovu**

Preduzeća su se žalila da se suočavaju sa poteškoćama u izvozu zbog negativne percepcije koja postoji u vezi sa kvalitetom robe proizvedene na Kosovu. Oni veruju da im vlada može pomoći u borbi protiv ovakve percepcije.

- **Da im pomogne u pronalaženju trgovinskih partnera u inostranstvu Kosova**

Neki od preduzeća su se žalili da imaju poteškoća da pronađu trgovinske partnere u drugim zemljama van Kosova. Oni misle da im Vlada Kosova može pomoći da pronađu trgovinske partnere, organizujući više sajmovi i pomažući im da učestvuju na međunarodnim sajmovima.

- **Smanjiti vreme potrebno za dobijanje izvozne dozvole za izvoz korišćenog papira, koje izdaje Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja**

Kompanije koje prikupljaju korišćeni papir, žalile su se na procedure i vreme potrebno za dobijanje izvozne dozvole, koju izdaje Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja. Prema njima, te procedure su previše birokratske i za njih je potrebno dosta vremena.

- **Ukinuti zakonsku obavezu dobijanja fitosanitarne i veterinarske potvrde za svaki izvoz**

Prema važećem zakonodavstvu, za svaki izvoz postoji uslov za dobijanje fitosanitarnog ili veterinarskog sertifikata. Preduzeća smatraju da ovo ne bi trebalo da bude obavezno za svaku pošiljku i posebno uzimajući u obzir činjenicu da vlasti zemlje destinacije obavljaju svoje testiranje i ne oslanjaju se na kosovske sertifikate.

- **Povećati broj carinskih službenika u odeljenju TARIK-a i pravila o poreklu robe**

Neki od ispitanika smatraju da bi trebalo povećati broj osoblja Kosovske carine angažovanih u odeljenjima za tarifnu klasifikaciju i pravila o poreklu robe. To bi im pomoglo da brže dobiju informacije koje su im potrebne u pogledu tarifnih pitanja i pravila o poreklu robe.

- **Olakšati procedure za dobijanje dozvola za eksploataciju koje izdaje Agencija za minerale i rudarstvo Kosova**

Proizvođači građevinskih proizvoda od gline žalili su se na proceduru koju primenjuje Kosovska agencija za minerale i rudarstvo u vezi izdavanja dozvola za eksploataciju. Prema njima, ovim postupcima se oduzima puno vremena i energije i povećavaju troškovi proizvodnje.

- **Povećanje broja zvaničnika Kosovske medicinske agencije kao dobijanja izvozne dozvole traje predugo zbog nedostatka osoblja**

Proizvođači farmaceutskih proizvoda žalili su se da zbog nedostatka osoblja u Kosovskoj medicinskoj agenciji postupak dobijanja izvozne ili uvozne dozvole uzima puno vremena. Iako je on-line aplikacija olakšala proceduru, ova procedura još traje između 2-5 dana i oni ne mogu da urade ništa u vezi sa

drugim aktivnostima kao što su postupak carinjenja ili da se teretno vozilo transportuje pre dobijanja licence.

5 Nalazi

Tokom sprovođenja aktivnosti, napravljeni su sledeći nalazi:

- CEFTA je veoma važno tržište za kosovske izvoznike. Prikupljeni podaci pokazuju da za 46% ispitanika izvoz na tržište CEFTA predstavlja između 80 i 100% njihovog ukupnog izvoza. Međutim, izveštaj pokazuje da se izvoz u CEFTA za period 2015-2018. godine polako povećavao u odnosu na izvoz u druge zemlje. U 2018. godini izvoz u CEFTA predstavlja 45,35% ukupnog izvoza, dok je u 2015. godini bio na nivou od 59,57% ukupnog izvoza. Ovo može da sugeriše da kosovske kompanije pronalaze lakši pristup drugim tržištima, a ne izvoze na tržište CEFTA.
- Kosovski izvoznici se suočavaju sa poteškoćama i preprekama dok izvoze u zemlje CEFTA. Ove prepreke se ne mogu klasifikovati samo kao carinske barijere, jer neke od njih predstavljaju direktno kršenje CEFTA sporazuma. Primena nižih stopa akciza za domaće proizvođače plastike u Albaniji u poređenju sa onima na uvoz, ili ograničenja koja se primenjuju prema izvozniciima na Kosovu da se prijave na javnim tenderima u Srbiji i Bosni i Hercegovini, dva su primera ove prirode.
- Iskustvo kosovskih kompanija koje izvoze u zemlje CEFTA varira od jedne do druge zemlje. Na osnovu podataka prikazanih u gornjoj tabeli, 52% ispitanika je izjavilo da nije imalo dobro iskustvo u izvozu u Srbiju, a zatim 23% njih sa lošim iskustvom u izvozu u Albaniju, a 20% sa lošim iskustvom, izvoz u Bosnu i Hercegovinu.
- Istraživanje je pokazalo da 8% anketiranih kompanija nije izvozilo u CEFTA, nakon čega sledi 16% ostalih kompanija koje su izvezle, samo u jednu zemlju. Samo 14% kompanija izvozi u pet zemalja. Prema ispitanicima, prepreke sa kojima su se suočavale prilikom pokušaja izvoza u neke od zemalja članica CEFTA-e, prisilile su ih da promene svoje planove za izvoz u te zemlje i prestanu izvoziti ili izvoziti samo u jednu zemlju, gde su se suočavale sa manjim poteškoćama.
- Prepreke i barijere sa kojima se kosovske kompanije suočavaju prilikom izvoza u zemlje CEFTA-e, češće su na izvozu robe gde je potrebna posebna dozvola ili sertifikat. Prikupljene informacije od ispitanika pokazuju da su najviše pogođeni proizvodi hrana i piće, dok za ostale industrijske proizvode za koje nije potrebna nikakva posebna dozvola osim redovnih izvoznih dokumenata (carinska izvozna deklaracija, faktura, potvrda o poreklu / EUR), ima manje prepreke za izvoz.
- Statistika u vezi sa robom izvezenom 2018. godine; pokazuju da poljoprivredni proizvodi i prerađena hrana nisu u grupi većine izvezenih proizvoda. Ovo može da sugeriše da je ovakva situacija posledica činjenice da su najviše pogođeni proizvodi NTB-a poljoprivredno i prehrambeno obrađeni proizvodi, zbog poteškoća sa priznavanjem fitosanitarnih i veterinarskih sertifikata.
- Prikupljeni podaci pokazuju da, iako je broj preduzeća iz sektora prehrambene industrije i poljoprivrede koji izvoze u CEFTA veći broj nego u drugim industrijama, niska vrednost njihovog izvoza čini da proizvodi iz sektora prerade hrane i poljoprivrede nisu u grupi najviše izvezenih proizvoda sa Kosova.
- Još jedna važna opservacija iz ovih podataka je nedostatak raznolikosti robe na izvoz i koncentracija uglavnom na 3-4 proizvoda. Ovo predstavlja veliki potencijalni rizik ukoliko se na ove proizvode uvedu specifične NTB, što će imati negativan uticaj na izvoz Kosova.
- Da bi realizovali svoj izvoz u Srbiju i Bosnu i Hercegovinu, kosovske kompanije, koje izvoze korišćeni papir za reciklažu, primorane su da izvoze preko trećih kompanija u Severnoj Makedoniji, što povećava njihove troškove i čini ih manje konkurentnim.
- Kosovski izvoznici, koji izvoze u CEFTA i zemlje EU, suočavaju se sa manje poteškoća u izvozu u EU, a ne sa izvozom u zemlje CEFTA. Neki od ispitanika izvoze iste proizvode u nekoliko zemalja EU i CEFTA zemlje, ali se ne suočavaju sa poteškoćama u izvozu u EU dok im je izvoz u CEFTA teško, iako koriste iste sertifikate kvaliteta.
- Politički status Kosova, bez priznanja nezavisnosti Kosova od strane Srbije i Bosne i Hercegovine, stvara ozbiljne probleme za izvoz u ove dve zemlje, zbog nepriznavanja dokumenata koje su izdale kosovske vlasti.

- Uprkos odredbama CEFTA, postoji nedostatak saradnje između nadležnih organa različitih zemalja CEFTA. Nedostaje i uzajamno priznavanje fitosanitarnih i veterinarskih sertifikata.
- Kosovski izvoznici se suočavaju sa unutrašnjom preprekom dok se pripremaju za izvoz svoje robe. Nedostatak osoblja i birokratske procedure koje primenjuju pojedine vladine institucije dovode do toga da im je izvoz teži i skuplji. Nedostatak osoblja u Agenciji za hranu i veterinu u nekim regionima, posebno u regionalnoj kancelariji za hranu i veterinu u Prizrenu, stvara velika kašnjenja i troškove za lokalne proizvođače i izvoznike za dobijanje izvozne dozvole koju izdaje ova agencija. Region Prizrena je poznat po svojoj poljoprivrednoj proizvodnji i značajan broj proizvođača i prerađivača hrane i pića je koncentrisan u ovom regionu.
- Kosovski izvoznici hrane i pića moraju da dobiju fitosanitarnu i veterinarsku izvoznu dozvolu koju izdaje Agencija za hranu i veterinu, pre nego što izvoze svoju robu. Da bi dobili ovu dozvolu, prilikom svakog izvoza treba da pošalju uzorke proizvoda koje planiraju da izvoze. Zahtev za slanje uzoraka na svaki izvoz smatra se dugotrajnim, skupim i ne zasniva se na najboljim praksama.
- Poslovnom okruženju na Kosovu potrebno je dalje poboljšanje i još uvek ne obezbeđuju najbolje uslove za razvoj biznisa. Kompanije se žale na nedostatak redovnog snabdevanja električnom energijom i na nedostatak pravedne tržišne konkurencije i zaštite od nepoštenog uvoza.
- Neke od carinskih uprava često primenjuju različite metodologije iz metode transakcijske vrednosti na vrednovanje robe na uvozne postupke. Albanska uprava carina primenjuje takozvanu listu „podnih cena“ po kojoj ne prihvataju nikakvu vrednost fakture na uvoz, ako su cene proizvoda u toj fakturi niže od cena sa njihove liste. Oni podižu cene za carinske svrhe i traže od kompanija da plaćaju više poreze na uvoz.
- Kosovski izvoznici nisu u stanju da na vreme dobiju informacije o različitim zahtevima i propisima o uvozu u različitim zemljama. 32% ispitanika je reklo da nisu pravovremeno informisani i da ne znaju gde da dobiju te informacije.

6 Preporuke

- Kosovske institucije treba da povećaju bilateralne kontakte sa svojim kolegama u zemljama u kojima se kosovski izvoznici suočavaju sa preprekama za izvoz, kako bi rešili ove prepreke. Kosovski nacionalni odbor za olakšavanje trgovine (NTFC) i saradnja sa drugim NTFC-ovima iz susednih zemalja mogu biti jedna od opcija za rešavanje ovih prepreka.
- Preduzeća treba ohrabriti da izveštavaju o netarifnim preprekama i drugim preprekama s kojima se suočavaju u izvozu. Prikupljeni podaci pokazuju da 62% ispitanika nije prijavilo svoje slučajeve ni vlastima zemlje odredišta izvoza niti kosovskim vlastima. Prema većini njih, oni nisu prijavili ove prepreke vlastima, jer nisu verovali da će preduzeti bilo kakvu akciju kako bi im pomogli.
- Ministarstvo trgovine i industrije trebalo bi da izveštava o ovim slučajevima Sekretarijatu CEFTA-e i zahteva od Sekretarijata CEFTA-e da pomogne u smanjenju / rešavanju netarifnih prepreka između članica CEFTA-e.
- Vlada Kosova treba da poveća saradnju sa preduzećima na Kosovu, kako bi bolje razumela svoje teškoće u poslovanju na Kosovu i izvozila.
- Iako je većina poteškoća i prepreka za izvoz u Srbiju i Bosnu i Hercegovinu politički povezana, Vlada Kosova treba da učini sve što je u njenoj moći da pronađe rešenje za prevazilaženje ovih pitanja.
- Vlada treba da radi na poboljšanju poslovnog okruženja na Kosovu. Ovo treba da uključi pravnu i tehničku infrastrukturu.
- Neke vladine agencije trebalo bi da povećaju broj svojih zaposlenih, što će kosovskim izvoznici olakšati dobijanje potrebnih dozvola i sertifikata. Rezultati istraživanja pokazuju da je Agencija za hranu i veterinu Kosova agencija koja zbog nedostatka osoblja najviše pogađa kosovske izvoznike.
- Vlada preko svojih agencija, kao što je Kosovska agencija za investicije i podršku preduzećima (KIESA), treba više da se angažuje na pružanju pomoći kosovskim firmama da dobiju lak pristup stranim tržištima i pomogne im u borbi protiv negativne percepcije o kvalitetu proizvoda proizvedenih na Kosovu.
- Vlada Kosova treba da poveća svoje angažovanje kako bi pružila informacije kosovskim preduzećima o različitim zahtevima i propisima o uvozu u različitim zemljama.
- Agencija za hranu i veterinu treba da poboljša svoje procedure i smanji trenutne zahteve za izvoz. Agencija za hranu i veterinu treba da počne sa primenom sistema upravljanja rizicima u svojim procedurama i pređe sa primene jedinstvene procedure za sva preduzeća na modernu proceduru, koja se zasniva na profilisanju rizika.

7 Aneks 1 Upitnik

Predmet: Trgovinske barijere za izvoz sa Kosova u zemlje CEFTA-e

1. Naziv i adresa kompanije

_____.

2. Vaša pozicija u kompaniji?

_____.

3. Vaš godišnji promet?

- Do 50,000 Eur
- Između 50,000-100,000 Eur
- Između 100,000-500,000 Eur
- Preko 1,000,000 Eur

4. Kojoj industriji pripada vaša kompanija?

_____.

4a. Koje proizvode izvozite ili izvozite u zemlje CEFTA. Molim vas navedite ime i tarifni broj proizvoda (8-cifreni broj)?

_____.

5. Koliki je deo izvoza od vašeg ukupnog prometa?

_____.

6. Koliki je udeo izvoza u zemlje CEFTA-e iz vašeg ukupnog izvoza?

_____.

7. U koje zemlje članice CEFTA-e izvozite? Koje je vaše glavno izvozno tržište?

_____.

8. Kakvo je vaše iskustvo izvoza / uvoza / tranzita u zemlje CEFTA i iz zemalja CEFTA-e u pogledu lakoće ulaska vaših proizvoda na tržište i tretmana koji su dodeljeni od strane vlasti zemlje destinacije?

	Albanija	Crna Gora	Makedonija	B i H	Srbija	Moldavija
Nije dobro						
Zadovoljavajuće						
Dobro						
Veoma dobro						
Odlično						

9. Tokom izvoza/uvoza/tranzita u zemlje CEFTA i iz zemalja CEFTA, da li ste iskusili bilo kakve poteškoće ili prepreke za koje mislite da nisu bile deo normalne procedure ili mislite da tamo gde zahtevi nisu opravdani ili neproporcionalni. Ako je odgovor da, možete li to objasniti? Molimo detaljno opišite konkretne poteškoće na koje ste naišli u zemljama odredišta vašeg izvoza, zemlje po zemlji i uticaj na određene proizvode ako je to slučaj. Molimo Vas da u odgovoru budete što detaljniji.

10. Šta mislite da je razlog za takvu akciju?

- Nedostatak zakonodavnih procedura, ili diskrecione primene propisa
- Nedostatak ljudskih i tehničkih kapaciteta unutar vlasti u zemlji odredišta
- Korupcijsko ponašanje
- Ograničen uvoz sa Kosova
- Nedostatak međusobnih sporazuma između kosovskih vlasti i vlasti iz zemlje destinacije
- Drugi razlog. Molimo objasnite detaljno.

10.a Koliko ste dobro informisani o različitim zahtevima i propisima o uvozu u različitim zemljama CEFTA-e po modifikacijama koje se dešavaju u zahtevima i propisima? Da li smatrate da postoje poteškoće u dobijanju potrebnih informacija na vreme?

11. Koja je vaša reakcija na situaciju predstavljenu u pitanjima 10 i 10.a?

- Žalili ste se vlastima u zemlji odredišta
- Obavestili ste kosovske vlasti
- Prekinuli ste sa izvozom

12. Šta kosovske vlasti mogu učiniti da vam pomognu? Molim vas da nam date svoje mišljenje?

8 Aneks 2 Lista kompanija koje su učestvovalе u istraživanju

No.	Name of the Company	Place
1	600143177 - STONECASTLE VINEYARDS & WINERY L.L.	Rahovec
2	600884755 - "FLEXOGRAF" SH.P.K.	Gjilan
3	600022339 - "EUROFOOD" SH.P.K.	Prizren
4	601044548 - "SUNNY HILLS" SH.P.K.	Rahovec
5	600033914 - "SATSTYRO" SH.P.K.	Prizren
6	601128988 - "HIT - FLORES" SH.P.K.	Dragash
7	600108741 - N.P.T. " KAMILA " SH.P.K.	Prizren
8	600277174 - N.P.T. „LIRI"	Prizren
9	600447983 - "PROTON CABLE" L.L.C.	Prizren
10	TREPHARM	Sllatine, Fushe Kosove
11	600106513 - N.T.P.ET-COM	Ferizaj
12	600087739 - "PLASTIKA" SH.P.K.	Fushe Kosove
13	600068937 - „RRONI FER" SH.P.K.	Gjakove
14	601651111 - " ROTO EKO " SH.P.K.	Prishtine
15	600141543 - „TREPÇA - NDËRMARRJE NË ADMINISTRIM	Mitrovice
16	600024096 - "REC KOS" SH.P.K.	Fushe Kosove
17	600171483 - "POFIX" SH.P.K.	Konjuh, Lipjan
18	600757069 - " GEMIX " SH.P.K.	Parku industrial Drenas
19	600911102 - " BIBITA " SH.P.K.	Vitomerice, Peje
20	600129341 - N.SH.P. „MITRO - PLAST"	Mitrovice
21	600510318 - NEWCO MINEX L.L.C.	Ferizaj
22	600047634 - „INTER STEEL" SH.P.K.	Prishtine
23	600119946 - „ADI" SH.P.K.	Lebane, Prishtine
24	600233093 - "NEWKO BALKAN" L.L.C.	Suhareke
25	600960878 - " LABERION " SH.P.K.	Podujeve
26	601182942 - " FRESH FRUIT - PR " SH.P.K.	Suhodolle, Graqanice
27	600792685 - " ENRAD " SH.P.K.	Gjilan
28	600005690 - "BESIANA - G" SH.P.K.	Prelez i Jerlive, rruga Prishtine- Ferizaj
29	600283080 - "BIRRA PEJA" SH.A.	Peje
30	600035928 - "IMK-INDU META E KOSOVËS"SH.P.K.	Ferizaj
31	600146717 - " M & SILLOSI " SH.P.K.	Xerxe, Rahovec
32	600002787 - FERPLAST	Ferizaj
33	600017736 - "FRUTEX" SH.P.K.	Suhareke
34	601531157 - " VENTIOUS KOSOVO " L.L.C.	Gjakove
35	600052568 - "FLUIDI" SH.P.K.	Gjilan
36	600087466 - " SOLE KOSOVA " SH.P.K.	Fushe Kosove
37	600161658 - " PESTOVA " SH.P.K.	Pestove
38	KONSON	Milen, Gjakove
39	DANI COMPANY	Smallush, Lipjan
40	VI-PRINT	Parku i Biznesit Mitrovice
41	NARA	Rruga Prishtine-Shkup
42	OAZA	Prishtine
43	Argjendi-Pisha	Gjilan
44	MEKA shpk	Plave, Dragash
45	GRUDA	Vitomerice, Peje
46	Grate e Krushes	Krusha e Madhe, Rahovec
47	Haxhijaha	Rahovec
48	Vellezerit Borovci- BRICKOS	Kamenice
49	KORAL DAIRY	Fushe Kosove
50	"BODRUMI I VJETER"	Rahovec

9 Aneks 3 Glavni izvoz u zemlje CEFTA

Grupa zemalja	Zemlja	Br.	Artikli	Vrednost	Procenat
1 Izvozi u CEFTA	AL – Albanija	1	720449 - Drugo:	16,844,832.51	25.42%
		2	220300 – U flaši	8,828,735.76	13.32%
		3	730449 - Drugo:	6,616,185.49	9.98%
		4	760200 – Otpad i legure aliminijuma:	2,832,283.20	4.27%
		5	110100 – Od čvrste pšenice	2,183,414.50	3.29%
		6	220210 - Voda, uključujući mineralnu vodu i gaziranu vodu, koja sadrži šećere ili druga sredstva za zaslađivanje ili arome	1,829,238.01	2.76%
		7	391721 – Od polimera etilena:	1,738,027.93	2.62%
		8	070190 - Drugo:	1,358,534.82	2.05%
		9	230230 – Od pšenice:	992,282.40	1.50%
		10	220299 – Voćni sokovi	990,503.85	1.49%
		11	220421 – U pakovanju koji sadrži 2 litra ili manje:	943,670.70	1.42%
		12	730690 - Drugo	894,038.69	1.35%
		13	681091 – Strukturne komponente i parafabrikati za građevinsku inženjerstvo	832,737.60	1.26%
		14	481930 – Džakovi i torbe koje imaju osnovu širine 40 cm ili više	728,022.07	1.10%
		15	392113 – Od poliuretana:	717,826.42	1.08%
		16	160100 – Salama i slični mesni proizvodi, mesnih iznutrica ili krvi, prehrambeni proizvodi na osnovu ovih proizvoda:	699,514.73	1.06%
		17	730439 - Drugo:	682,155.15	1.03%
		18	440394 – Od javora (Fagus Spp), Drugo	503,617.50	0.76%
		19	090121 – Dekafenisano	492,634.80	0.74%
		20	940429 – Od drugih materijala:	443,356.25	0.67%
		21	Ost. kodovi	15,122,050.31	22.82%
	AL - Albanija – Ukupno				66,273,662.69
BA - Bosna i Hercegovina		1	410150 – Šola i neprerađena cela koža težine veće od 16 Kg:	1,593,834.41	20.60%
		2	730690 - Drugo	1,259,986.65	16.29%
		3	410120 – Koža čitavih teladi težine po koži ne manje od 8 kg kada se osuši, 10 kg kada se osuši i usoli ili 16 kg kada je sveža, usoljena ili drugačije čuvana:	860,000.15	11.12%
		4	730449 - Drugo:	595,885.31	7.70%
		5	220210 - Voda, uključujući mineralnu vodu i gaziranu vodu, koja sadrži	448,643.66	5.80%

		šećere ili druga sredstva za zaslađivanje ili arome		
	6	401012 – Ojačano samo tekstilnim materijalom	317,473.44	4.10%
	7	392010 - Od polimera etilena:	283,170.94	3.66%
	8	470730 - Od papira ili kartona napravljenog većinom od mehaničke celuloze (npr. štampa, časopisi i sličan štampani materijal):	223,597.40	2.89%
	9	570292 – Od tekstilnih materijala koje su ljudi napravili:	218,424.33	2.82%
	10	482340 – Roletne, listovi i diskovi, presovani za samoregistrujuće aparate	199,507.30	2.58%
	11	190590 - Drugo:	191,179.52	2.47%
	12	732211 – Od izlivenne gize	142,058.05	1.84%
	13	220421 - U pakovanju koji sadrži 2 litra ili manje :	133,870.08	1.73%
	14	081040 – Koncentrat crvene bobice, borovnice i drugog voća vrste Vaccinium:	125,493.20	1.62%
	15	220299 - Voćni sokovi	100,240.00	1.30%
	16	640299 - Drugo:	93,115.20	1.20%
	17	392111 – Od polimera stirena	80,977.31	1.05%
	18	081190 - Drugo:	66,315.00	0.86%
	19	960390 - Drugo:	52,118.66	0.67%
	20	081020 – Meke maline, divlje maline, kupine i grožđe Logan:	49,646.00	0.64%
	21	Ost. kodovi	700,089.08	9.05%
BA - Bosna i Hercegovina - Ukupno			7,735,625.69	100.00%
MD - Moldavija	1	980500 – Mešovita roba (Raznovrsno)	4,976.00	75.67%
	2	630533 - Drugo, Od traka polietilena ili polipropilena ili njima sličnih:	1,600.00	24.33%
MD – Moldavija - Ukupno			6,576.00	100.00%
ME – Crna Gora	1	260700 – Rude i koncentrat olova	7,398,250.66	39.93%
	2	740400 – Ostaci i talog bakra:	2,412,042.35	13.02%
	3	760200 – Ostaci i talog aluminija:	1,516,451.49	8.18%
	4	854140 – Polusprovodiva oprema osjetljiva na svetlost, uključujući fotovoltaičke pile postavljene ili ne postavljene na modulima panela; Diode koje emituju svetlost:	532,952.00	2.88%
	5	220210 - Voda, uključujući mineralnu vodu i gaziranu vodu, koja sadrži šećere ili druga sredstva za zaslađivanje ili arome	511,223.65	2.76%
	6	261800 – Granulisana zgura (granulisan pesak) od proizvodnje gvožđa ili čelika	419,889.60	2.27%
	7	392030 – Od polimera stirena	330,554.60	1.78%
	8	730449 - Drugo:	300,361.22	1.62%
	9	321490 - Drugo	295,160.70	1.59%

	10	720449 - Drugo:	205,048.59	1.11%
	11	401012 – Ojačano samo tekstilnim materijalom	187,544.96	1.01%
	12	730661 – Sa poprečnim presekom u obliku kvadrata ili pravougaonika:	174,140.40	0.94%
	13	470730 - Od papira ili kartona napravljenog većinom od mehaničke celuloze (npr. štampa, časopisi i sličan štampani materijal):	162,668.63	0.88%
	14	790200 – Ostaci i talog cinka	155,459.94	0.84%
	15	732690 - Drugo:	154,469.51	0.83%
	16	611780 – Ostali dodaci:	130,058.11	0.70%
	17	720429 - Drugo	110,961.57	0.60%
	18	190590 - Drugo:	97,404.07	0.53%
	19	392113 – Od poliruetana:	94,341.73	0.51%
	20	392111 - Od polimera stirena	91,687.37	0.49%
	21	Ost. kodovi	3,246,688.36	17.52%
	ME – Crna Gora - Ukupno		18,527,359.51	100.00%
	MK – BJR Makedonija			
	1	720449 - Drugo:	6,995,882.97	16.72%
	2	740400 - Ostaci i talog bakra:	6,325,028.18	15.12%
	3	220210 - Voda, uključujući mineralnu vodu i gaziranu vodu, koja sadrži šećere ili druga sredstva za zaslađivanje ili arome	2,805,052.25	6.70%
	4	730690 - Drugo	2,646,671.28	6.33%
	5	392111 - Od polimera stirena	1,813,516.57	4.33%
	6	730661 - Sa poprečnim presekom u obliku kvadrata ili pravougaonika :	1,456,604.95	3.48%
	7	090121 - Dekafenisano	1,375,648.00	3.29%
	8	470730 - Od papira ili kartona napravljenog većinom od mehaničke celuloze (npr. štampa, časopisi i sličan štampani materijal):	1,355,572.61	3.24%
	9	854810 – Ostaci i talog primarnih ćelija, primarnih baterija i primarnih akumulatora, potrošene primarne ćelije, primarne potrošene baterije i potrošeni električni akumulatori:	1,150,927.87	2.75%
	10	760200 - Ostaci i talog aluminija:	1,019,544.12	2.44%
	11	271311 – Dekalcifikovano	698,417.49	1.67%
	12	470790 - Drugo, uključujući neraspoređene ostatke i talog:	522,709.93	1.25%
	13	392010 - Od polimera etilena:	503,585.07	1.20%
	14	392119 – Drugo od plastike	479,355.99	1.15%
	15	391590 - Drugo od plastike:	455,582.33	1.09%
	16	730890 - Drugo:	442,915.21	1.06%
	17	220299 - Voćni sokovi	409,594.37	0.98%
	18	681011 – Građevinski blokovi i cigle:	394,314.29	0.94%

	19	731420 – Rešetke, mreže i ograde zavarene kod prekida od žice, maksimalnih ukrštajućih dimenzija od 3 mm ili više i koje imaju masu rupe mreže od 100 Cm2 ili više:	340,424.28	0.81%	
	20	200520 – Krompir:	318,323.64	0.76%	
	21	Ost. kodovi	10,327,383.56	24.68%	
	MK - BJR Makedonija – Ukupno		41,837,054.96	100.00%	
	XS - Srbija	1	271600 – Električna energija	8,783,676.26	27.29%
		2	730661 - Sa poprečnim presekom u obliku kvadrata ili pravougaonika :	3,047,125.80	9.47%
		3	730690 - Drugo	2,409,594.49	7.49%
		4	410120 - Koža čitavih teladi težine po koži ne manje od 8 kg kada se osuši, 10 kg kada se osuši i usoli ili 16 kg kada je sveža, usoljena ili drugačije čuvana:	1,449,416.44	4.50%
		5	220429 - Drugo:	1,374,312.50	4.27%
		6	732211 – Od izlivenne gize	1,261,550.52	3.92%
		7	081020 - Domaće maline, divlje maline, kupine i grožđe Logan:	1,115,571.24	3.47%
		8	392113 – Od poliuretana:	758,686.71	2.36%
		9	392310 – Kutije, kase, sendviči i slični artikli	653,972.65	2.03%
		10	441520 - Paleta, kutije paleta i drugi panel za utovar, omotači paleta:	559,827.28	1.74%
		11	200799 - Drugo:	552,700.85	1.72%
		12	081120 - Domaće maline, divlje maline, kupine i grožđe Logan, crno, belo ili crveno grožđe Freng i divlje grožđe:	493,332.34	1.53%
		13	220421 - U pakovanju koji sadrži 2 litra ili manje :	440,509.40	1.37%
		14	392111 - Od polimera stirena	433,285.01	1.35%
		15	392010 - Od polimera etilena:	428,500.74	1.33%
		16	081190 - Drugo:	427,119.15	1.33%
		17	730630 - Drugo, zavareno, kod kružnog sekijskog ukrštanja od gize ili nepovezanog čelika:	411,195.71	1.28%
18		401012 – Ojačano samo tekstilnim materijalom	385,498.07	1.20%	
19		271311 – Dekalcifikovano	305,740.68	0.95%	
20		780420 – Prašina i listići	282,196.74	0.88%	
21		Ost. kodovi	6,618,197.94	20.56%	
XS - Srbija – Ukupno		32,192,010.52	100.00%		
1 Izvoz u CEFTA - Ukupno		166,572,289.36	251.34%		

KLASIFIKACIJA netarifnih barijera		
	Sanitarne i fitosanitarne mere	
A1 Zabrane/ograničenja uvoza zbog SFS razloga	A11 Privremene geografske zabrane zbog SFS razloga	
	A12 Geografska ograničenja prihvatljivosti	
	A13 Sistemski pristup	
	A14 Posebni uslovi za odobrenje SFS razloga	
	A15 Uslovi za registraciju	
	A19 Zabrane / ograničenja uvoza zbog SFS razloga, koji nisu spomenuti na drugom mestu (npr.)	
A2 Granice tolerancije za ostatke i ograničenu upotrebu supstanci	A21 Granice tolerancije za ostatke ili kontaminaciju određenim (ne-mikrobiološkim) supstancama	
	A22 ograničili su nam određene supstance u hrani i hrani za životinje i njihove kontaktne materijale	
A3 Zahtevi za obeležavanje, etiketiranje i pakovanje	A31 Zahtevi za etiketiranje	
	A32 Zahtevi za obeležavanje	
	A33 Zahtevi za pakovanje	
A4 Higijenski zahtevi	A41 Mikrobiološki kriterijumi finalnog proizvoda	
	A42 Higijenske prakse tokom proizvodnje	
	A49 Higijenski zahtevi	
A5 Tretman za eliminaciju biljnih i životinjskih štetočina i organizama koji uzrokuju bolesti u konačnom proizvodu (npr. tretman nakon žetve)	A51 Hladna / toplotna obrada	
	A52 Zračenje	
	A53 Fumigacija	
	A59 Tretman za eliminaciju biljnih i životinjskih štetočina i organizama koji uzrokuju bolesti u konačnom proizvodu, npr.	
A6 Drugi zahtevi u proizvodnim ili postprodukcijским procesima	A61 Procesi rasta biljaka	
	A62 Procesi uzgoja ili hvatanja životinja	
	A63 Prerada hrane i hrane za životinje	
	A64 Uslovi skladištenja i transporta	
	A69 Ostali zahtevi u proizvodnim ili postprodukcijским procesima, npr.	
	A81 Zahtev za registraciju proizvoda	

A8 Procena usaglašenosti koja se odnosi na SFS	A82 Zahtev za testiranje	
	A83 Zahtev za sertifikaciju	
	A84 Obaveza inspekcije	
	A85 Zahtevi za sledljivost	A851 Poreklo materijala i delova
		A852 Istorija obrade
		A853 Distribucija i lokacija proizvoda nakon isporuke
		A859 Zahtevi za sledljivost, n.e.s.
	A86 Zahtev za karantin	
B1 Zabrane/ograničenja uvoza za ciljeve utvrđene u sporazumima TBT	A89 Procena usaglašenosti koja se odnosi na SFS, n.e.s.	
	A9 SFS mere, n.e.s.	
	Tehničke barijere u trgovini	
	B11 Zabrana zbog TBT razloga	
	B14 Zahtev za ovlašćenje za TBT razloge	
B2 Granice tolerancije za ostatke i ograničenu upotrebu supstanci	B15 Zahtev za registraciju za uvoznike za TBT razloge	
	B19 Zabrane / ograničenja uvoza za ciljeve utvrđene u sporazumu TBT, npr.	
	B21 Granice tolerancije za ostatke ili kontaminaciju određenim supstancama	
B3 Zahtevi za obeležavanje, etiketiranje i pakovanje	B22 Ograničena upotreba određenih supstanci	
	B31 Zahtevi za etiketiranje	
	B32 Zahtevi za obeležavanje	
B4 Proizvodni ili postproduksijski zahtevi	B33 Zahtevi za pakovanje	
	B41 TBT propisi o proizvodnim procesima	
	B42 TBT propisi o transportu i skladištenju	
B6 Zahtevi za identitet proizvoda	B49 Zahtevi za proizvodnju ili postprodukciju, n.e.s.	
B7 Zahtevi kvaliteta proizvoda ili performansi		
	B81 Zahtev za registraciju proizvoda	
	B82 Zahtev za testiranje	

B8 Ocenjivanje usaglašenosti u vezi sa TBT	B83 Zahtev za sertifikaciju	
	B84 Obaveza inspekcije	
	B85 Zahtevi za informacijama o sledljivosti	B851 Poreklo materijala i delova
		B852 Istorija obrade
		B853 Distribucija i lokacija proizvoda i isporuka
		B859 Zahtevi za sledljivost, n.e.s.
	B89 Ocenjivanje usaglašenosti u vezi sa TBT, n.e.s.	
B9 TBT mere, n.e.s.		
C1 Kontrola pre otpreme		
C2 Zahtev za direktnu pošiljku		
C3 Zahtev za prolazak kroz određenu luku carine		
C4 Zahtevi za praćenje i nadzor uvoza i druge mere automatskog izdavanja dozvola		
C5 Druge formalnosti, n.e.s.		
D1 Antidampinške mere	D11 Antidampinška istraga	
	D12 Antidampinška dužnost	
	D13 Obaveza plaćanja cene	
D2 Kompenzacijska mera	D21 Kontrolna istraga	
	D22 Kompenzacijska dužnost	
	D23 Poduhvat	
D3 Mere zaštite	D31 Opšta (multilateralna) zaštita	D311 Istraga zaštite
		D312 Zaštitna dužnost
		D313 Zaštita kvantitativnih ograničenja
		D314 Mere zaštite, drugi oblik
	D32 Posebna poljoprivredna zaštita	D321 Posebna poljoprivredna zaštita zasnovana na zapremini
		D322 Specijalna poljoprivredna zaštita zasnovana na cenama

	D39 Zaštita	
E1 Neautomatski postupci za uvoz-licenciranje, osim ovlašćenja za SFS ili TBT	E11 Licenciranje iz ekonomskih razloga	E111 Postupak licenciranja bez specifičnih ex ante kriterijuma
		E112 Licenciranje za određenu upotrebu
		E113 Licenciranje lokalne proizvodnje
		E119 Licenciranje iz političkih razloga, n.e.s.
	E12 Licenciranje iz neekonomskih razloga	E121 Licenciranje iz verskih, moralnih ili kulturnih razloga
		E122 Licenciranje iz političkih razloga
		E129 Licenciranje iz neekonomskih razloga, n.e.s.
E2 Kvote	E21 Stalno	E211 Globalna alokacija
		E212 Alokacija u zemlji
	E22 Sezonske kvote	E221 Globalna alokacija
		E222 Alokacija u zemlji
	E23 Privremeno	E231 Globalna alokacija
		E232 Alokacija u zemlji
E3 Zabrane osim za SFS i TBT	E31 Zabrana iz ekonomskog razloga	E311 Puna zabrana (zabrana uvoza)
		E312 Sezonska zabrana
		E313 Privremena zabrana, uključujući suspenziju izdavanja dozvola
		E314 Zabrana uvoza u rasutom stanju
		E315 Zabrana proizvoda koji krše patente ili druga prava intelektualne svojine
		E316 Zabrana korišćene, popravljene ili prerađene robe
		E319 Zabrana iz ekonomskih razloga, npr.
		E321 Zabrana iz religijskih, moralnih ili kulturnih razloga

	E32 Zabrana iz neekonomskih razloga	E322 Zabrana iz političkih razloga (embargo)
		E329 Zabrana iz neekonomskih razloga, npr.
E5 Aranžman izvoznih ograničenja	E51 Dobrovoljni aranžmani za ograničavanje izvoza (VER)	E511 Sporazum o kvoti
		E512 Konsultativni sporazum
		E513 Sporazum o administrativnoj saradnji
	E59 Dogovori o izvoznim ograničenjima, npr.	
E6 Tarifne kvote (TRK)	E61 TRK vezani za STO, uključeni u rasporede STO-a (koncesije i obaveze u okviru pregovora STO)	E611 Globalna alokacija
		E612 Alokacija u zemlji
	E62 Ostale carinske kvote uključene u druge trgovinske sporazume	E621 Globalna alokacija
		E622 Alokacija u zemlji
E9 Mere kontrole količine, npr.		
F1 Administrativne mere koje utiču na carinsku vrednost	F11 Minimalne uvozne cene	
	F12 Referentne cene	
	F19 Ostale administrativne mere koje utiču na carinsku vrednost, n.e.s.	
F2 Dobrovoljna ograničenja za izvozne cene (VEPR)		
F3 Varijabilni troškovi	F31 Varijabilni nameti	
	F32 Varijabilne komponente	
	F39 Varijabilni troškovi n.e.s.	
F4 Carinski troškovi		
F5 Sezonske obaveze		
F6 Dodatni porezi i naknade u vezi sa uslugama koje pruža vlada	F61 Naknade za inspekciju, obradu i servisiranje	
	F62 Naknade za robu ili skladištenje	
	F63 Porez na devizne transakcije	
	F64 Porez na pečat	
	F65 Uvozna naknada za licencu	
	F66 Naknada za konzularne fakture	
	F67 Statistički porez	

	F68 Porez na transportne objekte	
	F69 Dodatne naknade, npr.	
F7 Unutrašnji porezi i takse na uvoz	F71 Porezi na potrošnju	
	F72 Akcize	
	F73 Porezi i naknade za osetljive kategorije proizvoda	
	F79 Unutrašnji porezi i takse na uvoz, n.e.s.	
F8 Smanjene carinske vrednosti		
F9 Mere kontrole cena, npr.		
G1 Zahtevi za avansno plaćanje	G11 Uvozni depozit unapred	
	G12 Zahtev za gotovinsku marginu	
	G13 Avansno plaćanje carine	
	G14 Povratni depoziti za osetljive kategorije proizvoda	
	G19 Zahtevi za avansno plaćanje, n.e.s.	
G2 Višestruki devizni kursevi		
G3 Uredba o zvaničnoj dodeli deviza	G31 Zabrana dodele deviza	
	G32 Bankarska autorizacija	
	G33 Ovlašćenje povezano sa neslužbenom stranom valutom	G331 Spoljna devizna razmena
		G332 Vlastite devize na uvoznici
		G339 Licenca povezana sa neslužbenom stranom valutom, n.e.s.
	G39 Uredba o zvaničnoj deviznoj dodeli, n.e.s.	
G4 Propisi o uslovima plaćanja za uvoz		
G9 Finansijske mere, n.e.s.		
H1 Državna trgovačka preduzeća, za uvoz: drugi selektivni kanali uvoza	H11 Državna trgovačka preduzeća za uvoz	
	H19 Drugi selektivni kanali za uvoz, n.e.s.	
H2 Obavezno korišćenje nacionalnih usluga	H21 Obavezno nacionalno osiguranje	
	H22 Obavezni nacionalni transport	
	H29 Obavezni nacionalni servis, n.e.s.	

H9 Mere koje utiču na takmičenja, npr.		
I1 Mere lokalnog sadržaja		
I2 Mere uravnoteženja trgovine		
I9 Investicione mere vezane za trgovinu, npr.		
J1 Geografsko ograničenje		
J2 Ograničenje za preprodavače		
P1 Izvozne dozvole, -kvota, -zaštita i druga kvantitativna ograničenja	P11 Zabrana izvoza	
	P12 Izvozne kvote	
	P13 Uslovi za licenciranje ili dozvolu za izvoz	
	P14 Zahtevi za registraciju izvoza	
	P19 Izvozne količinska ograničenja, n.e.s.	
P2 Državna preduzeća za izvoz; drugi selektivni kanali za izvoz	P21 Državna trgovačka preduzeća za izvoz	
	P29 Drugi selektivni kanali za izvoz, npr.	
P3 Mere kontrole izvoza		
P4 Mere za ponovni izvoz		
P5 Izvozne takse i naknade		
P6 Tehničke mere izvoza	P61 Obaveza inspekcije	
	P62 Sertifikacija koju zahteva zemlja izvoznica	
	P69 Izvozne tehničke mere, npr.	
P7 Izvozne subvencije		
P8 Izvozni krediti		
P9 Mere izvoza, n.e.s.		